

systematiken utgör. Historien påverkar med andra ord både nuet och framtiden, och det är givetvis en insikt som – hur självklar den än borde vara – inte kan upprepas ofta nog.

Kenneth Nyberg

J. E. O. Screen, *The Army in Finland During the Last Decades of Swedish Rule (1770–1809)*, Studia Historica 75 (Helsinki: Finnish Literature Society, 2007). 534 s.

Under 1700-talets sista tredjedel påstod flera kända svenska militärer, bland dem Georg Carl von Döbeln, Axel von Fersen och Göran Magnus Sprengtporten, att armén och kavalleriet i Sverige var dåligt utrustade, disciplinen svag, officerarna okvalificerade och soldaternas stridsförmåga och stridsvilja lam. Doktor John Screen, Honorary Senior Research Fellow vid School of Slavonic and East European Studies, University College London, har tagit till uppgift att analysera om det finns någon sanning bakom dessa anklagelser. Han frågar sig också om dessa brister förorsakade den katastrofala utgången av Finska kriget 1808–1809. Screen har goda förutsättningar att studera denna tematik: han har tidigare publicerat flera monografier och artiklar om den svenska, finska och till och med den ryska krigsmakten under 1700- och 1800-talet.

I sin studie undersöker Screen Finska arméns (han utesluter både örlogsflottan och arméns flotta) tillstånd både tematiskt och vertikalt, från officerarna till de ordinära rotatesoldaterna och till de värvade regementena. Resultatet är en kompakt analys över arméns organisation, de olika truppförbandens tillstånd, underofficerarnas och soldaternas sociala bakgrund, officerarnas ekonomiska situation, regementenas utbildning samt härens kvantitet och kvalitet i materiellt avseende, vilket ger en bred empirisk bakgrund för genomförandet. Speciellt kritiserar författaren de officerare som trivdes bättre på balerna och i salongerna än på exercisfälten. Frånvaro var ganska vanlig: särskilt ville officerare som kom från andra delar av riket bort från Finland. Enligt Screen var arméns professionella nivå de facto låg och militärakademin på Karlberg och dess företrädare samt Haapaniemi officersskola i Savolax var snarare uppfostringsanstalter än riktiga militärakademier.

Man glömmer ofta bort att 1700-talets Sverige var mycket militaristiskt och att dess revanschism riktades mot Ryssland, som hade krossat den svenska stormak-

ten. Hattarnas krig 1741–1743 och Gustav III:s ryska krig 1788–1790 medförde inga stora segrar, tvärtom förlorades i Åbo-freden 1743 ännu mera områden i östra Finland och vid freden i Värälä 1790 fick Sverige ingen utdelning. Screen är intresserad också av officerarnas politiska åsikter och verksamhet, som tillspetsades i Anjalaförbundet 1788 och lamslog hela arméns stridsförmåga. I början av 1800-talet ökade defaitismen, speciellt bland de finska officerarna. Många av dem ansåg att Sverige inte kunde försvara Finland och att den svenska revanschismen endast hade skänkt Finland flera olyckliga krig, med ryssarnas okkupationer och härjningar som följd. Allt detta inverkar på arméns moral i Finland, vilket Screen har kunnat verifiera genom officerarnas privata brev och dagböcker. Svaret på Screens huvudfråga, om arméns tillstånd verkligen var dåligt professionellt, moraliskt och rentav materiellt måste ofrånkomligt bli jakande.

Språkförhållandena i Finska armén var mycket intressanta och här har Screen enligt min uppfattning framlagt något nytt. Arméns kommandospråk var givetvis svenska och man kan föreställa sig att det uppstod många problem när finskspråkiga truppförband skulle operera tillsammans med svenskspråkiga och deras svenska befäl, speciellt på slagfälten. Men Screen är övertygad om att många helt finskspråkiga soldater kunde svenska, vilket kan låta ganska förvånande. Vid kustrakterna i till exempel Nyland och Egentliga Finland kunde de finska soldaterna antagligen svenska och i garnisonernas slutna värld lärde sig de finskspråkiga snabbt att tala svenska. Men de soldater som var hemma från det inre av landet, exempelvis Tavastland och Savolax, kunde bara de svenska kommandoorden. I gengäld kunde de savolaxiska officerarna finska, vilket utjämnade språkförhållandena. Problemet noterades inom krigsmakten och därför översatte man krigsartiklarna till finska samt uppmuntrade unga svenskspråkiga officerare att lära sig finska med hjälp av ett par översatta instruktioner.

Screen anlitar främst en traditionell krigshistorisk metod, men man kan även spåra intressant inflytande från den så kallade nya krigshistoriska skolan. Han koncentrerar sig inte bara på truppernas reglementen, utbildning, beväpning och uniformer, utan lyfter också fram rotatesoldaternas familjer med hustrur och barn, noterar desertörer under kriget, studerar krigsfångar, stupade soldater och deras änkor samt poängterar arméns underhåll, proviant och furage. Till och med arméns hästar har fått ett eget underkapitel. Screens sätt att behandla dessa frågor är beskrivande, men källhän-

visningarna visar att det finns väldigt få goda undersökningar från dessa områden.

I synnerhet måste det betonas att John Screens *The Army in Finland* är en mycket grundlig och heltäckande utredning av arméns organisation och tillstånd i Finland åren 1770–1809 och troligen också den första. Screen har lagt ned mycken möda på att översätta centrala svenska och finska militära begrepp till engelska och resultatet är ypperligt.

Jyrki Paaskoski

Thord Silverbark, *Doktor Hasselquists resa: Linnélärjungen i Mellersta Östern 1749–1752* (Stockholm: Alhambra, 2008). 233 s.

Historisk forskning om resande är i dag ett stort och stadigt växande fält. Inte minst har forskningen under de senaste åren tagit avstamp i postkoloniala perspektiv. I synnerhet är det förstas Edward Said som står bakom denna forskningsinriktning. I hans efterföljd har många sökt bilden av »den andre» i västerländska resebeskrivningar från 1700- och 1800-talen.

Idéhistorikern Thord Silverbark kan räknas till denna forskningsriktning. I en populärvetenskaplig bok, *Doktor Hasselquists resa*, baserad på en akademisk uppsats, analyserar Silverbark Linnélärjungen Fredric Hasselquists resebeskrivning från hans resa till det heliga landet 1749–1752. Boken är utgiven på förlaget Alhambra, som specialiserat sig på utomeuropeisk och särskilt arabisk litteratur.

Den östgötske prästsonen Fredric Hasselquist (1722–1752) gav sig 1749 av på en bristfälligt finansierad resa till det nuvarande Israel/Palestina för att söka kunskap om den bibliska naturhistorien. Han påbörjade sin resa direkt efter avslutade studier och avled innan han hann åter till Sverige, i likhet med flera av Linnés lärjungar. Resan gick över Smyrna i Mindre Asien och vidare via Alexandria och Kairo till det heliga landet. Han hindrades under resans gång av brist på pengar och det var under ett sådant ofrivilligt uppehåll han dog av lungsvikt i Smyrna 1752.

Hasselquists resa hade i första hand ett vetenskapligt syfte, men det är skildringarna av främmande samhällen och människor som intresserar Silverbark mest. Hasselquist själv var också mån om att förklara att hans resa kunde tjäna andra syften än Bibelstudierna. Han intresserade sig bland annat för möjligheterna för

svensk handel i de områden han besökte. Som den frihetstida svensk han var hade han ständigt Nyttan för ögonen. Detta är ett av skälen till att hans reseskildring är ett mer tacksamt studieobjekt än exempelvis Peter Forsskåls torftiga dagbok från Arabien 1761–1763. Hasselquist har helt enkelt mer att berätta om de människor han möter.

Resan var delvis ett fiasko. Hasselquist lyckades visserligen samla på sig värdefulla naturalier, men han ådrog sig också stora skulder. Efter hans död var det endast drottning Lovisa Ulrikas intervention som kunde rädda de ihopsamlade växterna tillbaka till Sverige. Silverbarks studie ger i det sammanhanget en långt ifrån smickrande bild av den annars ideligen hyllade blomsterkungen Linné. Han uppmuntrade ivrigt sin lärjunge att ge sig av för att sedan överge honom då han befann sig i knipa en halv värld från hemlandet. Hasselquist, som kom från relativt enkla förhållanden och hade Linné att tacka för sin utbildning, framstår här som ett offer för ett cyniskt patron–klient-system som Linné visste att utnyttja till egen fördel.

Det var Linné som gav ut resebeskrivningen *Iter Palaestinum eller Resa till Heliga Landet* 1757. Den tryckta texten är den centrala källan, men författaren har också utnyttjat ett omfattande kompletterande arkivmaterial, såsom Hasselquists många brev och hans stambok. Silverbark ser en tydlig »orientalistisk» tendens i resenärens berättelse. Hasselquist framställer det goda i Österlandet som kvarlevor från den klassiska antikens och Bibelns värld, och i hans ögon är Östern i grunden en förfallen civilisation. Det är emellertid inte helt entydigt. Den svenske resenärens beskrivning också många positiva ting bland de folk han kommer i kontakt med. I synnerhet prisar han deras gästfrihet och artighet. Det är också endast på relativt begränsade områden han med självklarhet betraktar Västerlandet som överlägset. Säkert kan detta, som Silverbark påpekar, ha att göra med att även Sverige vid denna tid var ett mycket fattigt land där många människor levde under synnerligen enkla villkor.

Hasselquists förhållande till religionen är en annan intressant aspekt på hans resa. Å ena sidan var resan ursprungligen motiverad av det teologiska intresset för Bibelns realfilologi, å den andra var Hasselquist på många sätt en typisk rationalistisk 1700-talseuropé, ständigt kritisk till den »vidskepelse» han mötte bland främmande folkslag. Silverbark visar förtjänstfullt hur detta inte måste ses som en motsägelser, utan snarare kan förklaras som en tidstypisk attityd. Det är ett uttryck för ett rationalistiskt förhållningssätt till religio-